

ČASOPIS ZA POVIJEST
ZAPADNE HRVATSKE
WEST CROATIAN HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue

LEO WEICZEN VALIANI
Fiuman, European, Revolutionary, Historian

Uredio / Edited by VANNI D'ALESSIO

RIJEKA,
X./10. 2015.

Intelektualci, fašisti i antifašisti

Ervin DUBROVIĆ

Muzej grada Rijeke
Hrvatska

Govoreći o svom revolucionarnom radu Leo Valiani opisuje svoje i obiteljske prilike i svoje mladenačke godine u Rijeci, te daje i opis političkih prilika u Rijeci uoči i nakon Prvog svjetskog rata sve do kraja dvadesetih godina.¹

Budući da je njegova obitelj stanovala nadomak Guvernerove palače, sa svoga je balkona kao dijete gledao i bombardiranje D'Annunzijeve rezidencije na Krvavi Božić 1920. i nacionalistički i fašistički upad, kojim je 3. ožujka 1922. srušena Riječka država. Njegov je otac bio gorljivi pristaša Riccarda Zanele, te je upoznao i neke od vodećih ljudi autonomističke stranke i propale Države. Iako mu je u D'Annunzijevo doba otac poslovno posve propao i stoga bio neprijateljski raspoložen prema „pjesniku-komandantu“, on sam nije bio siguran je li D'Annunzio u pravu ili u krivu. U to se vrijeme, još kao učenik niže gimnazije, već smatrao socijalistom i fašisti su mu otpočetak bili mrski. Prema vlastitim je riječima bio prerano sazrio i već tada čitao austrijske, talijanske i mađarske novine, te se zagrijao i za daleka revolucionarna zbivanja u Rusiji i Mađarskoj i suosjećao s talijanskim i riječkim socijalistima i komunistima pogođenim fašističkim nasiljem.

U svojim uspomena Valiani opisuje i neke pojedinosti iz riječkog perioda i vlastitog revolucionarnog rada, u kojima podsjeća na represiju kojom je fašistički režim progonio svoje protivnike. U vrijeme brzih događanja, od Matteottijeva ubojstva 1924. do izvanrednih zakona donesenih 1926., zbog očeve je smrti Valiani morao prekinuti školovanje i zaposliti se u *Banca Mobiliare*; imao je i prve susrete s riječkim antifašistima te, unatoč mladosti, imao je tek petnaestak godina, čitao Marxa, Engelsa, Lenjina, Trockog, Otta Bauera i Kautskog, u talijanskim prijevodima i u izvornim izdanjima na njemačkom.

Progoni koji su uslijedili nakon ukidanja svih političkih stranaka osim fašističke, započeti su upravo na riječkome području. Prvi je proces fašističkog Specijalnog suda za zaštitu države (*Tribunale speciale per la difesa dello Stato* - nazivan i *Tribunale speciale fascista*), datiran 17. veljače 1927. s oznakom „naredba br. 1“ vezan uz Kvarnersku provinciju. Sušački komunist nastanjen u Pivki (San Pietro del Carso) uhićen je zbog „podržavanja nasilja, omalovažavanja državnih ustanova i vrijeđanja Mussolinija“.² Upravo su

¹ Lucifero MARTINI, *Parlano i protagonisti, Memorie e documenti raccolti per una storia di Fiume nella Lotta popolare di liberazione fino al 1943, Il „Battaglione Fiumano“ e il „Battaglione garibaldi“*, Monografie V, Rovigno: Centro di ricerche storiche, 1976, 165-169.

² Luciano GIURICIN, „Radnički i komunistički pokret u Rijeci od 1924. do 1941. godine,“ u: *Radnički pokret na riječkom području 1918. - 1941.* Ljubinka KARPOWICZ (ur.), Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, 1982., 83; A. DEL PONTE - S. CAROLINI, *L'Italia dissidente e antifascista*, sv. I., 1927. - 1931., Milano: La Pietra, 1980.

u istočnim pograničnim krajevima, u Trstu i Rijeci, fašisti imali najranije i najjače uporište.

U skladu s ljevičarskim internacionalističkim sklonostima Valiani često odlazi preko granice, na Sušak, kao i u Zagreb kod znamenitog hrvatskog radničkog vođe i socijalista Božidara Adžije. Budući da su ga na Sušaku vidjeli sa zabranjenim novinama u ruci (*Liberta*) već je 27. veljače 1928. bio uhićen i u riječkom zatvoru upoznao komuniste. Iako nije nijekao socijalističke ideje Specijalni ga je sud zbog nedostatka dokaza o protudržavnom radu oslobodio optužbe, no policija ga je ipak smjestila u konfinaciju na otok Ponza, gdje je stupio u komunističku partiju i nastavio ilegalni rad. U Partiju ga je primio Giuseppe Berti s kojim ga povezuje i kasnija sudbina povjesničara i slične teme.

U Rijeku se Valiani vraća u jesen 1929. i nastavlja raditi u banci te odmah stupa u kontakt s komunističkim podzemljem. Već je početkom 1931. uhićen te, nakon višemjesečne istrage i suđenja na Specijalnom sudu, osuđen na dugogodišnji zatvor, čime je zauvijek prekinuta njegova veza s rodnim gradom.³

Unatoč obrazovanosti (doduše neformalnoj!) Valianija se kao i brojne druge antifašiste njegova kova u vrijeme ključnih godina konspirativnog rada ne može nazivati intelektualcem. Njegova je misija prvenstveno u pragmatičnom radu, u težnji da sruši fašistički režim i oružjem osvoji vlast. Iako je njegova biografija vrlo dobro poznata manje su poznate njegove mladalačke, riječke godine. Ovim kratkim prikazom želim podsjetiti na njegovu, kao i druge tipične sudbine revolucionarara toga doba, koji mahom više godina provode u zatvoru nego na slobodi.⁴

No što se događa s onima koji se samo pasivno opiru fašizmu i nepoćudni su režimu iako ne poduzimaju ništa da ga sruše? Vrlo je uvjerljiva tvrdnja da su Mussolinijevo nasilno gušenje građanskih sloboda i zavodenje diktatorske vlasti prvenstveno potakli dekadentni intelektualci okupljeni oko najutjecajnijih firentinskih književnih revija *Il Leonardo* i *La Voce*, koje su širile mit o duhovnoj degeneraciji Italije.⁵ Zato je i podvrgnuo medije fašističkoj kontroli te ukinuo sav oporbeni tisak.

Prevladavajuće raspoloženje u međuratnoj Rijeci dobro se očitava iz napisa što ih objavljuje *La Vedetta d'Italia* (Talijanska izvidnica), osnovana u kolovozu 1919. s programom sjedinjenja Rijeke s Italijom. U doba Mađara u gradu je bilo više novina na raznim jezicima s različitim nacionalnom i političkom koncepcijom, no u međuratno doba *La Vedetta* nema suparnika. Kada se sredinom dvadesetih u Rijeci već učvrstila talijanska vlast, *La Vedetta* se usmjerava na promidžbu fašizma, na borbu protiv neprijatelja režima i na

3 Sentenza N. 70 del 26-11-1931: Il Weiczen, suddito ungherese, dirige un' organizzazione comunista a Fiume, con addentellati anche nelle provincie limitrofe. Gli arresti hanno luogo nel febbraio 1931. (Costituzione del P.C.I. appartenenza allo stesso, propaganda). Weiczen Leo, Fiume, 9-2-1909, impiegato anni 12 e mesi 7. MARTINI, *Parlano i protagonisti*, 241.

4 GIURICIN, „Radnički i komunistički pokret u Rijeci od 1924. do 1941. godine“, 84.

5 Emilio GENTILE, *Fascismo in tre capitoli*, Rim-Bari: Editori Laterza, 2011., 15–16.

„duhovnu obnovu“.⁶

Brojni fašistički ideolozi i intelektualci iznose svoje stavove u *la Vedetta*. Režimom je posebno oduševljen Nino Host-Venturi, jedan od najutjecajnijih fašističkih vođa Kvarnerske provincije.⁷ Upravo u vrijeme održavanja skupa fašističke kulture u Bologni krajem ožujka 1925. on na stranicama *La Vedetta* brani zakon uperen protiv slobode tiska, koji objašnjava nužnošću obrane fašističke države i potrebom da se narod prožme fašističkim duhom. Fašisti moraju izoštriti svoj um, kaže Host-Venturi, da bi ga nemilosrdnom kritikom mogli uperiti protiv socijalizma, liberalizma i demokracije jer „fašistička revolucija, u čvrstim rukama našega Ducea, vodi Italiju k trijumfu i sjaju carskoga Rima“.⁸

Od kraja 1925., Host-Venturi je sekretar (segretario federale) Fašističke partije Kvarnerske provincije i tu dužnost obnaša do 1928. godine. Iako nastoji isključiti upotrebu sile i zvesti strog nadzor nad ekstremistima, istodobno ojačava stranku i vlast fašističkog režima u Rijeci, nastojeći podići gospodarstvo i pokrenuti društveni život. Ubrzo je stekao brojne pristaše i posve potisnuo autonomiste i masone. Iako nije uspio potaknuti rast gospodarstva, vladi u Rimu bilo je važnije da je posve potisnuo strani, naročito hrvatski kapital.⁹

U nedostatku konkretnijih argumenata, *La Vedetta* se koristi i najprizemnijim pogrđama pa čak i talijanske riječke komuniste naziva pogrđnim imenom skovanim za pristaše Hrvata, *croatazzi*, a o njihovoj partiji govori kao o leglu jugoslavenske propagande.

Uz političke stranke i ideološke neprijatelje, fašistima su najveći trn u oku nacionalne manjine. Na istočnoj izvidnici Italije to su Hrvati i Slovenci. Direktor *La Vedetta* u članku *Mir s Hrvatima iz Hrvatske ne s... Hrvatima na unutaršnjem bojištu*, pozdravlja „one prijeko, „izvorne Hrvate“ s kojima imamo susjedске i prijateljske odnose, čast i onim malobrojnim sugrađanima s kojima dijelimo jednaka prava i dužnosti.¹⁰ No neki su Hrvati i Slovenci unutarnji neprijatelji, osobito oni koji nemaju vlastite domovine, nego su svojedobno do posljednjega daha branili neprijateljsku Habsburšku Carevinu, a danas im je pak nova domovina – Rusija“. Direktor potiče predrasude i širi staro uvjerenje

6 Opširno izvješće s kongresa fašističkih intelektualaca u Bologni prenosi uvodne riječi kojima se ističe da je fašizam u stanju isti dan mobilizirati borbene skupine skvadrista, kao i stotine znanstvenika i književnika. *Rinascenza spirituale, Il Convegno di cultura fascista solennamente inaugurato a Bologna*, La Vedetta d'Italia, god. VII., br. 75, 29. III. 1925., 2.

7 Na Kongresu fašističke kulture u Bologni 29. i 30. ožujka 1925., priređen je *Manifesto degli intellettuali fascisti*, a prvi put objavljen u *Il Popolo d'Italia*, službenom listu Fašističke partije (Partito Nazionale Fascista) 21. travnja iste godine i potom u brojnim publikacijama.

Kao svoj odgovor antifašistički intelektualci su svoj *Manifesto degli intellettuali antifascisti* prvi put objavili u dnevniku *Il Mondo* 1. svibnja 1925. godine. Priredio ga je Benedetto Croce koji se time sukobio sa svojim nekadašnjim suradnikom, donedavnim ministrom obrazovanja Giovannijem Gentileom, jednim od glavnih autora Manifesta fašističkih intelektualaca.

8 Nino HOST VENTURI, *Tutto il potere a tutto il fascismo; Impressioni del Congresso di Roma*, La Vedetta d'Italia, god. VII., br. 155, 2. VII. 1925., 1.

9 Antonella ERCOLANI, 201–202.

10 Giovanni MICELI, *Pace con i Croati della Croazia non coi... Croati del Fronte interno*, La Vedetta d'Italia, god. VII., br. 162, 10. VII. 1925., 1.

da su u ratovima za oslobođenje Italije i u Prvome svjetskom ratu hrvatske čete odigrale ključnu ulogu u obrani Habsburškoga Carstva i da su u tim ratovima prerevno harale talijanskim krajevima.

Odras je krajnjega nacionalističkog raspoloženja i predavanje što ga nekoliko godina poslije drži povjesničar Silvino Gigante, ravnatelj gimnazije *Dante Alighieri*, stariji brat Riccarda Gigantea, jednog od prvaka riječkih fašista. U organizaciji Riječkoga fašističkog instituta za kulturu, Silvino govori o povijesnim okvirima hrvatskoga posezanja za Rijekom.¹¹ O Hrvatima govori izrazito podcjenjivačkim tonom a, nakon obračuna s hrvatskim težnjama u odnosu na Rijeku, predavanje završava napadom na nekadašnjeg ministra vanjskih poslova grofa Carla Sforzu kojega, zbog njegove prevelike popustljivosti prema susjedima u pitanjima određivanja granice, optužuje za donedavno jadno stanje „Italijice“ (Italietta!)¹²

I prekogranični odnosi između talijanskih i hrvatskih intelektualaca katkad poprimaju polemičke tonove. Rikard Katalinić Jeretov, pjesnik rodnom iz Voloskog, nekadašnji riječki školarac, učenik mađarske Trgovačke akademije u Rijeci, nakon Prvoga svjetskog rata glasni je zagovornik hrvatske Rijeke, te je jedan od glavnih pisaca polemičkih napisa u *L'Adriatico Jugoslavo*, zagrebačkim novinama koje agitiraju za hrvatska i jugoslavenska prava na Jadranu. Jeretov je najpoznatiji kao hrvatski domoljubni pjesnik (prva zbirka *Pozdrav istarskog Hrvata*, Zadar, 1891.), suradnik brojnih novina i književnih revija.

Pisao je i prevodio hrvatske pjesnike na talijanski te 1904. i 1905. objavljivao u firentinskom časopisu *Nuova Rassegna*. Nakon Prvoga svjetskog rata vraća se iz konfinacije u Beču te radi u zagrebačkom Presse Birou i na zbrinjavanju istarskih izbjeglica u Jugoslavenskoj matici kojoj je do kraja 1927. bio tajnik.¹³

U zreloj dobi Jeretov je vodio prepisku s mladim pjesnikom, novinarom i kritičarom Giuseppeom Ravegnanijem iz San Patrignana u Romagni, koji potječe iz umjetničke obitelji u kojoj je najslavniji istoimeni djed, slikar i scenograf. Ravegnani već u to vrijeme surađuje i s riječkim talijanskim časopisima, te kontaktira i s hrvatskim piscima.¹⁴

Unatoč zadovoljstvu što talijanski pjesnik kani njegove pjesme objaviti na talijanskom kao doprinos uzajamnom „približavanju dvaju toliko bliskih naroda“, Jeretov koji tada živi u Zagrebu, podalje od talijanske granice i rodnoga kraja, već ljeti 1922., prije Mussolinijeva uspona na vlast, u pismu

11 Silvino GIGANTE, *Fiume e i croati, conferenza tenuta il 17 febbraio 1928*, Istituto fascista di cultura Fiume, 1928.

12 Isto, 30–31.

13 Rikard Katalinić Jeretov (Volosko, 1869. – Split, 1954.).

Najveći dio života izbiva iz rodnog kraja. Godinu dana boravi u Beču (1897. – 1898.), potom putuje i dvije godine, 1898. – 1900., provodi u Francuskoj, Engleskoj i Italiji, a nakon povratka radi u Zadru, Zagrebu i Splitu. Iako godinama surađuje s opatijskim piscem Viktorom Carom Eminom, tek nakratko živi i radi u Opatiji, nadomak rodnoga Voloskog (1912. – 1914.).

14 Giuseppe Ravegnani (San Patrignano, 1895. – Milano, 1964.).

Živi u Ferrari, Bologni, Rimu, Veneciji i Milanu. Objavljuje u mnogim novinama i časopisima. Počeo je pisati vrlo mlad, a prva mu je pjesnička zbirka objavljena već prije Prvoga svjetskog rata (1914.).

Ravegnaniju predbacuje fašizmu da opterećuje uzajamne odnose.¹⁵

Ravegnani se pak osjeća pogodanim pa 15. rujna 1922. odgovara pomalo polemičkim tonom, no i dalje voljnim za suradnju. „Primio sam ovdje na selu vaše pismo....Već sam više puta u časopisu *Poesia ed Arte* objavio prijevode srpskih, mađarskih, hrvatskih i slovenskih pjesnika. U jednom sam članku u bolonjskim novinama *Il Resto del Carlino*, u kojima sam kritičar, prikazao i Mažuranićevu Pjesan *Smrt Smail-age Čengića*. Kao što vidite, radim na prekojadranskim književnostima iako sam fašist, čak skvadrist, pripadnik borbenih skupina. No... među nama umjetnicima bolje je ne govoriti o politici. Vidjet ćete da ću vaše pjesme, kad ih dobijem, objaviti čim prije bude moguće jer za mene umjetnost ne poznaje granica.“¹⁶

Bez obzira na uvjerenje o uzvišenom položaju umjetnosti koja ne poznaje granica, politički progoni i pritisci natjerali su brojne istarske i primorske pisce da uteknu preko talijanske granice. Kako Rikard Katalinić Jeretov, tako i drugi hrvatski pisci iz talijanskih područja, Kvarnera i Istre, prelaze u hrvatski Sušak ili u Zagreb. Među inima i Viktor Car Emin, Drago Gervais, Mate Balota (Mijo Mirković) i Zvane Črnja.¹⁷

Pogodan je primjer antifašističkog intelektualca skromni *ragioniere*, činovnik u *Istituto tecnico* i potom u *Casa comunale di risparmio* koji, međutim, preuzima misiju uzajamnog širenja kulture među obližnjim narodima kao posrednik između jugoslavenskih i talijanskih pjesnika i pisaca. Riječ je o Francescu Dreniku (u međuratno doba postaje Drenig, a poznat je i pod književnim pseudonimom Bruno Neri - rođen je u Rijeci 1892., a umro u Fabrianu kod Ancone 1950.).¹⁸

Drenig je bivši iredentist, u krugovima riječkih Talijana poznat kao član udarne trojke koja je u listopadu 1913. izazvala eksploziju u dvorištu Guvernerove palače. Svoju su akciju mladi Talijani uperili protiv mađarskih vlasti s namjerom da izazovu pažnju i postignu politički efekt. Nisu ni htjeli ugroziti guvernera, za kojega se znalo da je tih dana odsutan.

Poslije ratnog iskustva na bojišnici u Galiciji Drenigova se borbenost gasi, te svoje hrvatsko-slovensko porijeklo i poznavanje oba jezika odjednom doživljava kao prednost te osniva prve riječke časopise za kulturu, *La Fiumanella* (1921.) i *Delta* (1923.-1925.).

Kada potkraj 1921. Miroslava Krležu predstavlja čitateljima *La Fiumanella*, Drenig-Neri posebno ističe njegov izravni komunistički angažman i agitiranje za Komunističku partiju. U istoj reviji objavljuje i anarhista

15 Koncept pisma sačuvan u ostavštini Rikarda Katalinića Jeretova u Gradskoj knjižnici i čitaonici Viktor Car Emin u Opatiji, kutija VII.

16 Ostavština Rikarda Katalinića Jeretova, Gradska knjižnica i čitaonica Viktor Car Emin, Opatija, kutija VII.

17 Almerigo APOLLONIO, *Venezia Giulia e fascismo 1922 – 1935, una società post-asburgica negli anni di consolidamento della dittatura mussoliniana*, Istituto Regionale er la Cultura Istriano-fiumano-dalmata, Gorizia: Libreria Editrice Goriziana, 2004., 175–219.

18 Luciano GIURICIN – Mihael SOBOLEVSKI, *Il Partito comunista di Fiume 1921 – 1924 / Komunistička partija Rijeke / Documenti – Građa, Centro di ricerche storice Rovigno, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog Primorja i Gorskog kotara – Rijeka, 1982., 244.*

Janka Polića Kamova i češkog pjesnika Petra Bezruča, glasnog zagovornika ugnjetenih rudara.

I Drenig se dopisuje s Katalinićem Jeretovim i surađuje s Ravegnanijem. Ni on ne voli fašizam i još polovicom dvadesetih, u doba sumraka demokracije, i dalje ustrajava na svojim stavovima. Naklonost koju je potkraj 1921. iskazivao prema Krležinoj komunističkoj aktivnosti, kada su Rijekom još vladali autonomisti u sprezi sa socijalistima, iskazuje i potkraj 1925., kada su se prilike bitno izmijenile. U pismu znamenitom antifašističkom novinaru i izdavaču Pieru Gobettiju, napisanom 3. rujna 1925., Drenig jednakom upornošću ističe da je i sam republikanac te tvrdi da s velikom naklonošću prati rad njegove izdavačke kuće i njegovih novina, ističući kako bi bio počašćen da mu objavi antologiju suvremene jugoslavenske lirike što je upravo priprema.¹⁹

Nudi mu i objavljivanje prijevoda Krležinih dramskih tekstova, kojega opet predstavlja kao najživljega i najborbenijega hrvatskog pjesnika i komunistu. Ističe i da nakon prestanka izdavačke djelatnosti socijalističkog časopisa *Avanti*, na koji su se fašisti posebno okomili, ne zna tko bi htio objaviti Krležine suviše smione radove.

U to su vrijeme i Gobettijeve novine i njegova izdavačka kuća već postale žrtve teških fašističkih pritisaka i policijskih progona te Piero, jedan od posljednjih glasnih antifašista, već potkraj godine bježi u Francusku i tamo uskoro umire.

Iako se ne izlaže javno i ne suprotstavlja režimu, Drenig uporno izbjegava pristupiti Fašističkoj partiji. To mu svakako ne pomaže u napredovanju u službi. Kad je Gradska štedionica istodobno raspisala natječaj za knjigovođu (*ragioniere*) i za pomoćnog knjigovođu (*ragioniere aggiunto*), zaposlen je na ovo drugo, manje važno i slabije plaćeno mjesto.²⁰

Unatoč stručnosti i sposobnosti koje potvrđuje i uloga revizora što je obavlja u više riječkih tvrtki, nikad nije unaprijeđen, nego do kraja ostaje zamjenik (*vice segretario*) tajnika središnjeg ureda Gradske štedionice (*Sede centrale di Fiume*). Mjesto tajnika ostaje zauvijek – upražnjeno (*vacante*).²¹

Iako se odluke uprave Štedionice ne mogu s potpunom sigurnošću povezati s njegovim izbjegavanjem da pristupi Fašističkoj partiji, neke se činjenice previše podudaraju. U obrascu koji je ispunio 4. travnja 1932., ostavlja praznom važnu rubriku o „pripadnosti Partiji ili Dobrovoljnoj miliciji za nacionalnu sigurnost“ (*Appartenenza al Partito o alla Milizia V.S.N. / Milizia volontaria per la sicurezza nazionale*). Samo nekoliko mjeseci poslije Kadrovska služba Štedionice (*Ufficio del Personale*) zabranjuje mu suradnju u *La Vedetti* i traži da svoje obveze prekinе odmah, do 31. kolovoza, te da prihvaćanje naredbe napismeno potvrdi.²²

¹⁹ *Istituto Gobetti*, Torino.

Torino je u to doba jedan od najvećih industrijskih gradova s najrazvijenijim radničkim pokretom i jedno od najvećih uporišta socijalista i antifašista.

²⁰ HR-DARI, Cassa Comunale di Risparmio di Fiume, 2 agosto 1926.

²¹ *Guida generale di Fiume e Provincia del Carnaro*, god. VII., 1937. – 1938., 51.

²² HR-DARI, Cassa Comunale di Risparmio di Fiume, Ufficio del Personale, Fiume, 26 agosto 1932/X.

Posvemašnja je ironija što mu je nekoliko godina poslije upravo Fašistička partija naredila da se opet javno aktivira i preuzme neplaćenu (!) dužnost tajnika uredništva novoga časopisa za kulturu, objavljivanog pod patronatom Fašističkog instituta za kulturu kojemu treba upravo suradnik njegova kova, stručnjak za „jugoslavenska pitanja“.²³

Zabrane i naredbe, poput prvotne zabrane pisanja i potom naredbe koju sekretar partije (*segretario federale*) upućuje Drenigu, neizbježne su poput partijskog zadatka, s kojim *vice segretario* smjerno upoznaje svoju upravu prije negoli preuzme obavezu.

Rodolfo Declava, prijatelj i školski drug Drenigova sina Nerija, s kojim je sjedio u istoj klupi u *Istituto tecnico*, još pamti neobičnu činjenicu da je Francesco Drenig bio ateist i da njegov sin u školi nije morao prisustvovati satovima vjeronauka:

„... nikad u njegovoj obitelji nisam zapazio izraze pristajanja uz fašizam i nikad ga nisam vidio s fašističkim simbolima... Iako je imao sve sposobnosti da zgrabi moć i visoke dužnosti čak i u vrijeme riječkih talijanskih fašističkih vlasti, to nije učinio jer njegov duh slobodnog mislioca i njegovo intelektualno poštenje ne bi mogli surađivati s diktatorskim režimom. Zadovoljio se radom u Gradskoj štedionici i obavljanjem revizorskih dužnosti.“²⁴

O složenosti prilika sredinom dvadesetih godina zorno govori činjenica da su trojica članova uredništva *Delte* bila različitih političkih opredjeljenja i da su se još uvijek mogla naći okupljena u uredništvu istoga časopisa. Unatoč očitim ideološkim razlikama koje se sve više priječe među njima, oni i nadalje uspijevaju surađivati. No iako su antifašist Drenig, fašist Arturo Marpicati i diplomatski suzdržani Antonio Widmar *Deltu* isprva zajednički uređivali, na kraju fašist potiskuje ostalu dvojicu i podvrgava časopis službi režima. I njegovo opredjeljenje i izvanredan partijski uspon izvrstan su primjer napredovanja u hijerarhijskom sustavu koji zahtijeva beskompromisnu podložnost partijskoj ideji i pragmatičnim potrebama.

Marpicati Fašističkoj partiji pristupa 23. ožujka 1923., drži javna predavanja i ističe se toliko da 1928. postaje *Segretario Federale*, sekretar Fašističke partije Kvarnerske provincije. Time mu i završava riječka karijera jer već iste godine odlazi u Rim i uspinje se do najviših partijskih i državnih dužnosti.

²³ HR-DARI, Cassa Comunale di Risparmio di Fiume:

Fiume, 27 maggio 1938. XVI, On. Direzione della Cassa di Risparmio di Fiume. Per doverosa conoscenza mi pregio informare codest' On. Direzione che il Sig. Segretario Federale mi ha chiamato a far parte del Comitato di Redazione della rivista "Termini", con le mansioni di segretario di redazione non retribuito.

Voglia codest' On. Direzione prendere cortese nota di quanto sopra e gradire i miei più distinti saluti.

²⁴ Pismena izjava Rodolfa Declave od 11. ožujka 2014.